

Кардаш С.Ю., викладач кафедри політології Національного університету «Острозька академія», аспірант кафедри політичних наук та філософії Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України

*Які можливості має Україна для формування середнього класу:
державно-управлінський погляд*

В даній роботі розглянуто актуальні для Української держави питання впливу на процес формування середнього класу. Автор виходить із тієї точки зору, що в перехідних суспільствах, до яких належить і Україна, процес формування соціальних класів цілком залежний від урядової політики. Поєднавши теоретичні узагальнення з практикою державно-управлінського впливу на процес формування середнього класу, автор спробував визначити основні напрями реалізації політики формування середнього класу в Україні.

В данной работе рассмотрены актуальный для украинского государства вопрос влияния на процесс формирования среднего класса. Автор исходит из той точки зрения, что в переходных обществах, к которым относится и Украина, процесс формирования социальных классов полностью зависит от правительственной политики. Соединив теоретические обобщения с практикой государственно-управленческого воздействия на процесс формирования среднего класса, автор попытался определить основные направления реализации политики формирования среднего класса в Украине.

The topical questions for the Ukrainian state of influence on the process of middle class forming are considered in this work. Author relies on that point of view, that in transitional societies, which Ukraine also belongs to, the process of social classes forming is fully dependent upon governmental politics. Combining theoretical generalizations with practice of state-administrative influence on the process of

middle class forming, author tries to define basic directions of middle class forming realization politics in Ukraine.

Author considers that the process of middle class forming and development belongs to the base social processes of transformation economies. Transitional period, which Ukrainian society is going through now, and intermediate position of personality in it results in the search of new foundations, values and priorities of development, that would guarantee providing its stability. At the beginning of economic reforms in Ukraine it was envisaged, that such reforms would result in formation of scaled middle class - economically independent social subject capable to effectively execute traditional for it functions – to invest in the Ukrainian economy, carry out the role of basic taxpayer, come forward as a stabilizator of social and political processes. The fact of middle class forming can be considered as an important reforms efficiency criterion, that testifies to durability of all system of economic, social and political institutes.

Middle class growth is not only a result of a positive economic dynamics but also a source of the further permanent economy growing. The existence of considerable social group able to percieve and implement innovations and modernisations in all spheres of life is necessary for realization of ambitious long-term aims. This same group is called to be a middle class. Evolution of mass middle class is one of major tasks of any society. Its presence provides stability to the society, it is the symbol of overcoming of a number of deep economic and social problems. In force of its great number a middle class became important social force in the most developed states and desirable aim - in less developed. For this reason it is important to ground a necessity and importance of developed and influential middle class for Ukrainian society.

Як держава може впливати на формування середнього класу?
Питання формування середнього класу є актуальним для всіх країн, які орієнтуються на провідні суспільства світу. Особливо актуальним є проблема формування середнього класу для перехідних суспільств. В ситуації, коли суспільство перебуває на поки незрозумілому шляху – куди рухатися, саме

держава може визначально впливати на процес формування потужного і впливового середнього класу. Тому, перше важливе питання нашої роботи стосується того, як держава може впливати на формування середнього класу. Саме досвід провідних країн світу та його вивчення та врахування може допомогти країні сформувати середній клас.

Якщо спробувати виявити найважливіші державно-управлінські впливи на формування середнього класу в успішних країнах світу, можна дійти певних висновків.

По-перше, держава покликана створити рамкові умови, в яких якомога швидше буде відбуватися становлення середнього класу. Це повинно включати в першу чергу справедливе і максимально диференційоване податкове законодавство. Досвід показує, що зниження рівня соціального розшарування і бідності в суспільствах середнього класу спостерігалось в ті періоди, коли податки максимально диференціювалися в залежності від рівня доходів, а оподаткування було прогресивним.

Проблема формування середнього класу може бути вирішена за рахунок ефективної політики перерозподілу доходів. Прикладом тут може бути досвід розвинених країн Європи та Канади. Зокрема, за рахунок різних соціальних програм, в основі яких лежить перерозподіл доходів, вдається істотно знизити поріг бідності. І таким чином, розширити межі середнього класу, не лише у матеріальному плані. Адже, саме нестача матеріальних ресурсів позбавляє індивіда можливостей скористатися усім комплексом прав та свобод, які йому гарантує держава. Саме завдяки таким соціальним заходам вдалося істотно знизити бідність в Бельгії, Австрії та Швеції на 23-27 %, у Великобританії і Німеччині це зниження склало близько 20%, в Італії та Нідерландах – 15-17%.
[3]

До економічних механізмів формування середнього класу також варто віднести впровадження та підтримку ринкової економіки, чіткі гарантії добросовісної конкуренції та приватної власності. Запровадження таких економічних передумов дозволить сформувати значний відсоток малих та середніх підприємств, які, як відомо, є економічною опорою будь-якої держави.

Саме тому, в економіці необхідно звести роль держави до рівня, який передбачає зміщення основи її діяльності від нинішньої розпорядчої до переважно регулятивної функції.

Окрім економічних факторів впливу на процес формування середнього класу потрібно враховувати і інші. Важливими для перехідних суспільств варто вважати політико-правові чинники, до яких можна віднести політичну стабільність в країні, правову свідомість громадян, стабільну законодавчу базу і розвиток громадянського суспільства. Особливо важливою є рішуча децентралізація системи державного управління з передачею частини повноважень інститутам громадянського суспільства та місцевому самоврядуванню. Тільки впливовий середній клас через інститути громадянського суспільства здатен у майбутньому підтримувати та фокусувати сталий розвиток держави.

Соціальні чинники включають в себе освіту населення, їх соціальну роль і статус. Держава повинна не тільки сприяти розвитку освіти, а й вести роз'яснювальну роботу через ЗМІ щодо підвищення соціальної ролі та соціального статусу представників середнього класу.

Оскільки в перехідних суспільствах середній клас тільки зароджується, відсутні дієві механізми контролю з боку суспільства за функціонуванням державного апарату. Недостатність такого контролю призводить до формування невеликої впливової групи осіб, що беруть під контроль фінансову, законодавчу та інші важливі сфери суспільно-політичного життя. Так виникають фінансово-промислові групи, які стають дуже серйозною перешкодою для розвитку середнього класу. Політична влада контролюється великими власниками, які використовують свою близькість до влади заради збереження свого монопольного становища, максимізації прибутків, захисту власних інвестицій, придушення і витіснення конкурентів. За такої кланової моделі виникає соціальна нерівність, процвітають корупція і непотизм.

Тому, окремим фактором формування середнього класу у перехідних суспільствах, варто вважати ліквідацію кланово-олігархічної системи. А оскільки, державний апарат перебуває під їх впливом, основну роль повинно

відіграти громадянське суспільство. Саме тому, тим представникам середнього класу, який перебуває в процесі формування, важливо розуміти необхідність фінансової, людської та іншої підтримки інститутів громадянського суспільства.

Одночасне і скоординоване просування за всіма цими напрямками забезпечить сприятливий інвестиційний клімат, дозволить розпочати реальну диверсифікацію економіки зі створенням великої кількості нових робочих місць. А це, у свою чергу, послужить формуванню міцної матеріальної бази для зростання середнього класу за рахунок «основного класу», пожвавить громадське життя і створить можливість для масштабної громадянської активності зростаючого середнього класу.[11]

Чому держава повинна бути зацікавлена у формуванні середнього класу? Багато зарубіжних та українських дослідників задаються важливими питаннями такого характеру: чому такий привабливий для західних та перехідних суспільств виглядає представник середнього класу? Що конкретно він виконує у таких суспільствах, і чому? Пошук відповідей на ці питання – це пошук релевантних стану суспільства функцій середнього класу. Зрозуміло, що функції середнього класу в стабільних та перехідних суспільствах істотно різняться. Але важливо інше – усвідомлення необхідності враховувати, що суспільства розвиненого середнього класу теж проходили історичний момент початку формування середнього класу. Тому правильне розуміння основних завдань, які виконуються представниками середнього класу, допоможе чіткіше визначитися з необхідністю формування даного соціального класу. Узагальнено функції середнього класу можна поділити на структурні групи.

1) Соціальні: середній клас – джерело відтворення кваліфікованої робочої сили [5, с. 4]; він формує систему соціального партнерства [13, с. 44]; виступає соціальним стабілізатором у відносинах між багатими та бідними (соціальний медіатор, посередник) [10]; підтримує ефективність соціальної мобільності (завдяки чітким перспективам соціального (кар'єрного) зростання, що забезпечуються якісною освітою та кваліфікацією) [1, с. 79].

2) Політичні: представники середнього класу носії громадянського типу політичної культури [9, с. 19]; служать соціальною опорою та головною рушійною силою реформ [4];

3) Економічні: середній клас – основний платник податків; внутрішній інвестор економіки [2, с. 15]; гарант ефективної системи економічних відносин та розвитку інституту приватної власності, економічної конкуренції, активності, самостійності та рівноправності господарюючих суб'єктів [8, с. 11].

4) Громадські: середній клас реалізує суспільний контроль за владними структурами і представниками великого бізнесу [4] та виступає гарантом політичної свободи [7, с. 46].

5) Культурні: представники середнього класу – носії базових складових національної культури [6, с. 58], виразники суспільних інтересів та культурний інтегратор суспільства [10]; в значній мірі формує моральні пріоритети та стандарти суспільного співжиття [7, с. 46].

Отже, сформований і впливовий середній клас може виконувати у суспільстві найрізноманітніші функції, виступаючи, таким чином, наріжним елементом ефективного функціонування і процвітання країни.

Чи формує українська держава середній клас? Можемо стверджувати, що формування середнього класу в Україні відбувається дуже повільно і штучно стримується державною соціальною та економічною політикою. Кланово - олігархічний тип економіки сформував в Україні особливий характер відносин у владі. Фінансово - промислові групи через діяльність підконтрольних політичних партій та органів публічної влади здійснюють незбалансований перерозподіл національного продукту. Саме їх діяльність викликала збільшення тіньової економіки, шляхом надмірного податкового тиску на дрібних і середніх підприємців та фінансування бюджетних сфер за залишковим принципом.

Саме тому в Україні відбувається збагачення окремих людей з паралельним збіднінням переважної більшості населення. Клани не допускають ні конкуренції, ні рівних умов господарювання, ні збільшення іноземних інвестицій (які в Україні обмежуються грошима українських емігрантів і

«відмитими» на офшорних рахунках грошах тих же самих олігархів). Без кардинальної зміни цієї системи неможливо сформувати адекватну соціальну політику в сфері формування стійкої соціальної структури, в якій місце середнього класу буде переважаючим і системоутворюючим.

Оскільки основними групами, які можуть сформувати український середній клас в майбутньому, повинні стати малі, середні підприємці та фахівці, саме тому, державна політика у сфері формування середнього класу має спиратися, в основному, на ці групи.

Попередньо ми вже обґрунтували важливість формування середнього класу для перехідних суспільств. Серед найважливіших стратегічних пріоритетів успішної модернізації України в короткостроковій і довгостроковій перспективі можна виділити формування сприятливого підприємницького та інвестиційного клімату. Саме ця галузь державної політики (мається на увазі політика у сфері підприємництва) має бути змінена в першу чергу. Адже, ввівши зрозумілі всім конкурентні і демократичні правила гри, держава отримає від малого та середнього бізнесу не тільки збільшення податкових надходжень. У підсумку, починаючи від зростання дохідної частини бюджету, створення нових робочих місць і модернізації старих, зростання заробітної плати можемо дійти до реального покращення рівня життя населення.

Що стосується, фахівців як важливої стратифікаційної групи майбутнього українського середнього класу, в даному випадку роль соціальної політики теж важливо. Дана група вже сьогодні володіє певним переліком важливих рис середнього класу європейського типу. Необхідно лише забезпечити принцип соціальної справедливості, відновивши престиж професій, шляхом суттєвого підвищення заробітної плати. [12]

Отже, в даному дослідженні були визначені основні проблеми та можливості, які має Україна на шляху формування середнього класу європейського зразка. Запропоновано перші кроки, які слід зробити для модернізації соціальної структури українського суспільства: зміна акцентів у підприємницькій політиці, а також суттєве збільшення заробітної плати працівникам бюджетної сфери.

В подальшому варто також звертатися до важливого питання модернізації системи державного управління формуванням середнього класу, що включали б: фінансові, інституційні, інформаційні та інші зміни. Цим питанням потрібно приділити увагу в окремому дослідженні.

Список використаних джерел та літератури

1. Авраамова Е.К. К проблеме формирования среднего класса в России / Е.К. Авраамова // Вопросы экономики. – 1998. – № 7. – С. 78-87
2. Авраамова Е.М. Российский средний класс: год после августа // Е.М. Авраамова, Л.Н. Овчарова // Общественные науки и современность. – 2000. – № 1. – С. 15-22
3. Акаев А. Формирование среднего класса как путь преодоления экономического неравенства Анализ зарубежного опыта / А.Акаев, А. Сарыгулов, В.Соколов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : // http://www.iep.ru/files/text/policy/2012_5/akaev.pdf
4. Александрова О. С. Середній клас як фактор забезпечення стабільності в сучасній Україні / О. С. Александрова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_44/Gileya44/F15_doc.pdf.
5. Горшков М.К. Некоторые методологические аспекты анализа среднего класса в России / М.К. Горшков // Социологические исследования. – 2000. – № 3. – С. 4-13
6. Горюнова С.В. Средние слои и «средний класс» в современном российском обществе / С.В. Горюнова // Общественные науки и современность. – 2006. – № 4. – С. 58-67.
7. Григорьев Л. Средний класс в России на рубеже этапов трансформации / Л.Григорьев, Т. Малева // Вопросы экономики. – 2001. – №1. – С. 45-61

8. Грудцына Л.Ю. Средний класс как основа развития экономических отношений собственности / Л.Ю. Грудцына // Вопросы экономики и права. – 2011. – № 12. – С. 11-15.

9. Грудцына Л.Ю. Экономическая функция среднего класса и гражданского общества в России / Л.Ю. Грудцына // Вопросы экономики и права. – 2012. № 1. – С. 16-21.

10. Заславская Т.И. К вопросу о «среднем классе» российского общества / Т.И. Заславская, Р.Г. Громова // Мир России. – 1998. – №4. – С. – 6

11. Кардаш С.Ю. «Соціальна структура суспільства: підсумки 20 років пострадянських реформ в Україні» / С.Ю. Кардаш // Реформування системи державного управління та державної служби: теорія і практика [Текст]: матер. наук.-практ. конф. за між народ. уч. (8 квітня 2011 р): у 2 ч. Ч. 1 / за наук. ред. чл.-кор. НАН України В.С. Загорського, доц.. А.В. Ліпенцева. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. – С. 64-68.

12. Кардаш С.Ю. Государственная политика содействия формированию среднего класса в Украине: обоснование новых подходов / С.Ю. Кардаш // Социологический альманах «Управление в условиях динамично развивающегося общества»: Материалы IV Орловских социологических чтений 7 декабря 2012 г. / Под общей редакцией канд. соц. наук, доцента Н.В. Проказиной. – Орёл: Изд-во ОФ РАНХиГС, 2013. – С. 162-166

13. Шкаратан О.И. Социальная политика. Ориентир – новый средний класс / О.И.Шкаратан // Общественные науки и современность. – 2006. – №4. – С. 39-53.